

VAN DEN BRINK H., FURDA J., VAN KLINKEN J. & VAN SCHARENBURG K. 1992. *Vogelatlas van Groningen*. Een uitgave van de Vereniging Avifauna Groningen, het SOVON-district Groningen en de Provincie Groningen. 245 p. Prijs f27,50. Te bestellen bij H. J. Wight, Schelfhoutstraat 26, 9744 JK Groningen.

In 1983 werd het veldwerk voor de *Atlas van de Nederlandse Vogels* (SOVON 1987) afgesloten en in hetzelfde jaar verscheen het boek *Vogels van Groningen* (Boekema et al. 1983). De gegevens van het SOVON-project waren uiteraard nog niet in *Vogels van Groningen* verwerkt, waardoor de Groningers naast hun eigen boek in 1983 ook nog over een systematisch opgebouwd archief met bijzonder veel nieuwe gegevens beschikten. Al spoedig kwam dan ook de wens naar voren dit omvangrijke materiaal te bewerken tot een publikatie die als aanvulling op *Vogels van Groningen* kon dienen en waarin meer over de Groninger avifauna te vinden zou zijn dan in de *Atlas van de Nederlandse Vogels*. Die meerwaarde werd vooral gezocht in een verdere uitwerking van het kwantitatieve aspect. In de provincie Groningen waren namelijk veel kwantitatieve gegevens verzameld. Deze gegevens werden gecontroleerd en zonodig aangevuld door de desbetreffende waarnemers. Gegevens uit blokken die maar matig onderzocht waren, werden gecorrigeerd door naar vergelijkbare, maar goed onderzochte blokken in de naaste omgeving te kijken. Uit de jaren 1983-85 werden bovendien nog zoveel gegevens verkregen dat besloten werd voor de nieuwe publikatie de periode 1980-85 als onderzoeksperiode te nemen. Door de vele aantalsopgaven was het mogelijk een veel fijnere schaal voor talrijkheid te hanteren dan de logaritmische schaal in de SOVON-atlas. Hierdoor konden veel goede staafdiagrammen (soms zelfs per regio!) en gedetailleerde kaartjes worden opgenomen. Door de grondige en verantwoorde werkwijze is een werkstuk ontstaan dat letterlijk voorbeeldig genoemd kan worden. Deze publikatie laat zien hoe materiaal dat voor een landelijk project werd verzameld te gebruiken is voor een regionale uitwerking.

Het grootste deel van het boek wordt gevuld met de besprekingen per soort. De tekst is beknopt gehouden en beschrijft het voorkomen in de loop van het jaar. Ook wordt ingegaan op veranderingen in de verspreiding en de talrijkheid. De laatste hoofdstukken van het boek gaan over de betekenis van Groningen voor broedvogels. Er is zelfs een Rode Lijst van karakteristieke en bedreigde vogelsoorten in de provincie Groningen opgesteld. Groningen blijkt vooral van belang te zijn voor soorten van het kustmilieu (Kluut) en het open akkerland (Kwartel, Gele Kwikstaart).

Het is jammer dat de voorbereiding van deze interessante publikatie zoveel jaren heeft gevegd. Er wordt in de inleiding wel gezegd dat er nog gegevens van na 1985 zijn toegevoegd, maar dat is slechts mondjesmaat gebeurd. Gelukkig geldt dit niet voor de akkervogels. Juist van deze groep vogels is na 1985 veel bekend geworden (zie *Limosa* 64: 36). Toch zou een afsluitend hoofdstukje over de meest recente ontwikkelingen niet misstaan hebben. Zo wordt wel vermeld dat de Grauwe Gors vrijwel

verdwenen is, maar dat de Kwartelkoning hard op weg is hetzelfde lot te ondergaan, wordt nog niet vermeld. Verder zou enige aandacht besteed kunnen zijn aan de boeiende ontwikkelingen in het kader van de braaklegregeling, waardoor wellicht een soort als de Grauwe Kiekendief als broedvogel voor ons land behouden kan blijven. Al eerder ontstonden in het kader van natuurontwikkeling op marginale landbouwgronden bijzonder rijke vogelgebieden zoals "Hoeksmeer" bij Garrelswier en "de Tjamme" bij Beerta. Maar wie weet, wellicht verrassen de Groninger ornithologen ons over enkele jaren met een publikatie waarin aan deze zaken uitvoerig aandacht wordt besteed. — *Jelle van Dijk*

EBBINGE B. S. 1992. *Population limitation in Arctic-breeding geese*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Op 9 maart 1992 promoveerde Bart Ebbing op het proefschrift *Welke factoren beperken de populatiegrootte bij arctische ganzen?* Het proefschrift bestaat, naast een uitgebreide Nederlandstalige inleiding, samenvatting en dankwoord, uit tien Engelstalige hoofdstukken, waarvan vijf als artikel in *Ardea*, één in *Ibis*, één in *Norsk Polarinstituut Arbok* en één in *Ornis Scandinavica* zijn verschenen.

Hoofdstuk 1 en 3 bespreken de aantalsname van Kol-, Rot- en Brandgans en de in Engeland overwinterende Kleine Rietgans in de laatste decennia. Deze blijkt vooral veroorzaakt te worden door een verlaagde mortaliteit als gevolg van beperking van de jacht. De jaarlijkse sterfte van de Kolgans neemt af van 25-31% tot 16-19%. Opvallend is dat in de periode 1979-84 het afschot van deze gans door het Ministerie van LNV geschat wordt op jaarlijks 20 800 vogels, terwijl Bart Ebbing met 25 600 vogels 19 % hoger uitkomt. De stabilisatie van de aantallen van de Kleine Rietgans in de laatste jaren lijkt veroorzaakt te worden door een afname van het aantal succesvolle broedparen.

Hoofdstuk 2 en 4 gaan in op de kleurringprogramma's voor Brand- en Rotgans. De jaarlijkse overleving van de Brandgans wordt met drie methoden geschat. De eerste bestaat uit populatieschattingen gecombineerd met het bepalen van het percentage jongen. De tweede gebruikt terugmeldingen van metalen ringen, waarvan 4.3% wordt teruggemeld, en de derde methode maakt gebruik van meervoudige zichtwaarnemingen van gekleurde vogels, waarvan 99.1 % wordt teruggezien. De kleurringmethode levert de beste resultaten op. Bij de Rotgans zijn in totaal 3638 vogels gekleurde, waarvan 90% is teruggezien. Er zijn grote individuele verschillen in trekgedrag bij de Rotgans. Sommige vogels blijven nagenoeg de gehele winterperiode (oktober-mei) op één van de Waddeneilanden, terwijl andere naar Engeland doortrekken en pas in maart terugkeren.

Bij de Rotgans speelt de keuze van de foerageergebieden een belangrijke rol bij de opbouw van de vetreserves. In het voorjaar bezet de Rotgans in het Waddengebied eerst de aantrekkelijkste voedselterreinen en daarna andere gebieden (hoofdstuk 5). Bij de groeiende wereldpopulatie liep eerst de Bosplaat vol en daarna Texel. Vooral lichtere mannetjes en jonge dieren weken vanwege de

onderlinge concurrentie uit. Factoren als vertrekgewicht op de voorjaarspleisterplaatsen en tegenwind spelen een rol bij het bepalen van het broedsucces, maar zijn ondergeschikt aan de factor predatie door poolvossen (hoofdstuk 6). In goede lemmingenjaren is er nauwelijks predatie-involed door vossen op Rotganzen, maar bij een teruglopende lemmingstand schakelen de vossen o.a. over op de legfels van Rotganzen. Ook bij de Brandgans op Spitsbergen is de eifase bepalend voor het broedsucces (hoofdstuk 8). Tijdens de jongenfase treden er nauwelijks verliezen op. Waarschijnlijk zijn de ganzen door het voortdurende daglicht in staat om vijanden te ontwijken. Op de invloed van weersomstandigheden en predatie door poolvossen op het broedsucces van de Brandgans wordt ingegaan in hoofdstuk 9, waarin drie jaren worden vergeleken. In 1986, een jaar met veel vossen en weinig lemmingen, heeft de Brandgans nauwelijks broedsucces, evenals in 1987, een extreem laat voorjaar met nauwelijks lemmingen en weinig vossen. In 1988, toen de lemmingstand zich herstelde, maar het aantal vossen nog laag was, had de Brandgans wel een goed broedsucces.

Hoofdstuk 7 gaat in op de energiebehoefte van de Rotgans voor de reis naar de broedgebieden op het Taymir-schiereiland. Theoretisch gezien zijn de in het voorjaar opgebouwde energiereserves onvoldoende om de broedgebieden te kunnen bereiken. Onderweg vindt op een tussenpleisterplaats de benodigde extra energieopbouw voor het broeden plaats.

Het laatste hoofdstuk (10) beschrijft de vestiging van de Brandgans op het Zweedse Gotland. Vooral in de beginperiode speelt immigratie een belangrijke rol, daarnaast is er een stabiel reproductief succes en een goede overleving. Gotland ligt ver ten zuiden van de normale broedgebieden. De vraag rijst waarom ganzen zover naar het noorden broeden, als ze zich ook in zuidelijke gebieden kunnen handhaven. Hiervoor worden verschillende hypothesen aangedragen.

Het proefschrift geeft een goed overzicht van de factoren die de aantalsontwikkeling van arctisch broedende ganzen beïnvloeden. Wanneer de jacht als factor wordt uitgeschied, blijken voorname factoren in de broedgebieden populatie-regulerend te werken. Het onderzoek beslaat de periode 1975-91. Sommige artikelen kunnen met nieuwe inzichten aangevuld worden. In hoofdstuk 6 vliegen de Rotganzen non-stop naar de broedgebieden, maar hoofdstuk 7 laat zien dat dit op theoretische gronden niet mogelijk is. Ook bevat het proefschrift twee grafieken met de relatie tussen het vertrekgewicht van de vrouwtjes in mei en het percentage jongen in de daaropvolgende herfst. De tabel uit de Nederlandse inleiding bevat vijf extra jaren. Het proefschrift is zeker de moeite waard voor degenen die in ganzen geïnteresseerd zijn. — *Theo Boudewijn*

OLSEN K. M. 1992. *Jagers*. GMB Uitgeverij, Haarlem. 104 p. ISBN 90.74345.018. Prijs f24,90.

Op zeetrekposten worden dikwijls felle discussies gevoerd over de determinatie van jagers. Zo lang de jagers vlak achter de branding passeren en een tijdje met kijker of telescoop gevolgd kunnen worden, zijn de meeste waarnemers het vaak snel met elkaar eens, zeker als het om een Middelste of een Kleine Jager gaat. Maar als een jager opens dichtbij verschijnt en over het strand passeert of als de vogel op grote afstand slechts af en toe uit een golfdal

opduikt, botsen de meningen over Kleine of Middelste en over Kleinste of Kleine regelmatig. De een beweert subtiële kenmerken gezien te hebben die de ander volledig zijn ontgaan, terwijl een derde zijn mening baseert op de totaalindruk die de vogel maakte. Kortom, het valt vaak niet mee om jagers op naam te brengen en het getuigt slechts van wijsheid als men regelmatig te kennen geeft er gewoon niet uit te komen.

Dat laatste zal ook na het verschijnen van het als Dutch Birding Vogelgids 1 uitgegeven boek over Jagers nog wel eens voorkomen. Dat ligt niet aan deze publikatie, maar aan de moeilijke groep waarover het boek handelt. Dit boek is een prima handleiding bij het determineren van jagers, zeker in situaties waarin de vogel langdurig bestudeerd kan worden. Niet alleen worden allerlei kleden beschreven en afgebeeld die in de gangbare veldgidsen niet te vinden zijn, ook wordt uitvoerig stilgestaan bij zaken als de verhouding tussen hand- en armvleugel, het zwaartepunt van de romp en de relatieve snavelengte. Bij de beschrijving van de vlucht wordt niet volstaan met een enkele karakteristiek, maar wordt onderscheid gemaakt tussen trekvlucht, jachtvlucht, achtervolgingsvlucht en stormvogelvlucht. Uit alles blijkt dat Klaus Malling Olsen een ruime veldervaring heeft in het waarnemen van passerende en rustende jagers.

Het aardige van dit boekje is dat niet alleen de soortdeterminatie op degelijke wijze wordt behandeld, maar dat ook de verschillende kleden, kleurfasen en leeftijden aan bod komen. Verrassend te lezen dat het tweedewinterkleed van de Kleine Jager nog niet beschreven is. Het boek begint met de trek en overwinteringsgebieden van de drie kleinere soorten te beschrijven. Daarbij valt op dat de trek door Zuid-Skandinavië veel aandacht krijgt, maar dat de trek langs de Nederlandse kust niet of nauwelijks wordt genoemd. Zo worden bij de Kleine Jager alleen twee seizoenstotalen uit de jaren zeventig genoemd die afkomstig blijken te zijn uit het *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Het was een kleine moeite geweest om in enkele zinnen het voorkomen langs de Nederlandse kust te schetsen. Merkwaardig overigens dat in dit hoofdstuk de Grote Jager in het geheel niet aan bod komt. Van deze soort wordt helemaal niets meegedeeld over broedgebieden, trek en overwinteringsgebieden.

Na deze inleiding volgt het hoofdstuk waar het natuurlijk om draait: Determinatie en herkenning van Middelste, Kleine en Kleinste Jager. In dit deel van het boek zijn veel tekeningen opgenomen, terwijl alle foto's, waarbij ook veel vogels in vlucht, achter in het boek staan afgedrukt. Na de literatuurlijst volgen goede samenvattingen waar de kenmerken van juveniele vogels naast elkaar worden gezet. Hetzelfde gebeurt met vogels van de lichte fase. Deze pagina's zullen ongetwijfeld vaak geraadpleegd worden.

Deze nuttige uitgave wordt helaas ontsierd door nogal wat slordigheden. Dat begint al op het omslag waar een andere ondertitel is te vinden dan op het schutblad. Op de achterflap staat te lezen dat in dit boek de kenmerken van de Middelste Jager, de Grote Jager en de Zuidpooljager zullen worden behandeld. De tekst lijkt niet al te kritisch te zijn doorgelezen. "Camphuysen" in plaats van "Camphuysen" is gewoon slordig en een uitdrukking als "de staartpennen zijn gevormd als in de juveniele Middelste Jager" hoort niet thuis in onze taal. Ook had wat beter gelet kunnen worden op de onderschriften van figuren en foto's. Bij de eerste tien platen gaat het om groepen als "Adulten in zomerkleed" en "Subadulte ty-

pes". Door terug te bladeren moet men ontdekken over welke soort het hier gaat. Lastiger wordt het op sommige fotopagina's. Op pagina 84 is duidelijk het een en ander verwisseld, maar op de pagina's 90 en 91 zijn zoveel nummers verkeerd geplaatst dat er een serieuze puzzel is ontstaan.

Gelet op de grote belangstelling voor vogeldeterminatie van moeilijke groepen zal deze gids ongetwijfeld gretig aftrek vinden. De prijs zal hierbij voor niemand een belemmering zijn. Ondanks de genoemde negatieve punten is dit handige boekje de prijs zeker waard. – *Jelle van Dijk*

P.S. Begin juli 1993 stuurde de uitgever aan allen die het boekje rechtstreeks bij de uitgever hadden besteld een Addendum. Hierin staat een geheel gecorrigeerde lijst van alle onderschriften van het fotodeel. Verder zijn de tabellen 10 en 11 opnieuw afgedrukt en worden enkele correcties van de lopende tekst genoemd.

HANCOCK J. A., KUSHLAN & KAHL M. P. 1992. *Storks, Ibisses and Spoonbills of the World*. Academic Press, Londen. 385 p. ISBN 0.12.322730.S. Prijs £65.-.

De ornitho-bibliofiel had najaar 1992 financieel heel wat te verhapstukken. Kort na elkaar verschenen het vierde deel van *The Birds of Africa* en het zesde deel van *Birds of the Western Palearctic*. Ook kwam uit het eerste deel van het kostbare en prestigieuze *Handbook of the Birds of the World*. Met een boek als *Kingfishers, Bee-eaters & Rollers* dat men moeilijk kan laten liggen was, ondanks de val van het pond sterling in september, met aanschaf van deze titels al gauw een bedrag gemoeid dat tegen de vier cijfers liep, voor de komma wel te verstaan. Wellicht hierdoor is de verschijning van een vierde kostbaar standaardwerk *Storks, Ibisses and Spoonbills of the World* wat in de coulissen gebleven. Ten onrechte, want omvang, opzet en vooral ook de behandelde families, die van de Ciconiidae (Ooievaars) en Threskiornithidae (Ibissen en Lepelaars) rechtvaardigen onze aandacht.

Het boek is een Engels-Amerikaanse co-productie. James Hancock, ex-president van de *British Trust for Ornithology*, was destijds co-auteur van *The Herons of the World*. Kushlan en Kahl, beiden Amerikanen, verrichten veel studies aan de behandelde soorten. Alan Harris en David Quinn, beiden Britten, leverden de kleurenplaten met de twintig soorten ooievaars, drieëntwintig ibissen en zes soorten lepelaars die worden behandeld. De platen

zijn voortreffelijk, misschien hier en daar te veel aangezet voor effect.

Het gaat om fascinerende vogels waarvan veel soorten eens voorkwamen over uitgestrekte gebieden, maar thans op het punt staan te verdwijnen. Met de Maleise Nimmerzat *Mycteria cinerea*, de Soenda Ooievaar *Ciconia stormi*, in deze studie als aparte soort beschouwd evenals *Ciconia boyciana*, de Indische Maraboe *Leptoptilos dubius*, de Reuzenibis *Thaumatibis gigantea*, de Japanse Kuifibis *Nipponia nippon* en de Kleine Lepelaar *Platalea minor* bezit alleen al Oost-Azië een ontmoedigend aantal soorten waarvan de situatie zeer bedreigd, zo niet hopeloos is. Soms is de achteruitgang onverklaarbaar. Waarom neemt de toch al algemene Afrikaanse Maraboe *Leptoptilos crumeniferus* nog verder toe, terwijl de nauw verwante Indische Maraboe in deze eeuw terugviel van een algemene vogel door heel India tot een schamel restbestand in Assam? Naast het aparte hoofdstuk "Conservation" komen de auteurs per soort op de bescherming terug.

Veel aandacht krijgt de classificatie. De Hamerkop *Scorpus umbretta* wordt niet meegenomen; de Schoenbekooievaar *Belaeniceps rex* wel. Soenda Ooievaar en Japanse Ooievaar worden beschouwd als aparte soorten. Over het besluit om de recente studie van Ramo en Busto te volgen en de Witte Ibis *Eudocimus alba* en de Rode Ibis *Eudocimus ruber* als één soort *ruber* te beschouwen met als naam *American White Ibis*, zal het laatste woord nog niet gezegd zijn.

Bij de soortbehandeling komen hoofdstukgewijs achtereenvolgens kenmerken, verspreiding en populatiegrootte, ecologie, broeden, bescherming, balts- en voedselgedrag aan bod. Per soort verschilt het aantal pagina's sterk. De mysterieuze Soenda Ooievaar (tot dusver slechts twee nestvondsten) moet het doen met vier pagina's; de Rode (of Witte) Ibis kreeg er tien. Men slaagde er niet altijd in de tekst strak te houden. Maar wat willen we ook bij een literatuurlijst die 52 boekpagina's telt, met naar recensent schat zo'n drie- à vierduizend titels. In dit overzicht doen Nederlandse onderzoekers veel van zich spreken.

*Storks, Ibisses and Spoonbills of the World* brengt ongetwijfeld alles bijeen wat op dit moment bekend is van een velen sterk aansprekende groep vogels. Dat alles in een uitvoering die een compliment aan Academic Press verdient. Laten we wel hopen dat dit boek niet tegelijkertijd een schitterende teraardebestelling van de grote waadvogels zal zijn, maar een aansporing tot nog meer inspanning ze te beschermen. — *Gerard L. Ouweneel*